



Jürgen Erbacher

Vatikán



O knize

Je prý zahalený tajemstvím – nejmenší stát na světě s obrovským vlivem. Po zvolení Josepha Ratzingera za prvního německého papeže po téměř pěti stech letech zájem o to, co se děje za vatikánskými zdmi, ještě vzrostl. A objevují se nesčetné otázky: Od kdy existuje Vatikán? Je pevně v italských rukách? Jaká tajemství skrývají vatikánské archivy? Jak velký je jeho majetek? Tyto a mnoho dalších otázek objasňuje Jürgen Erbacher. Ať se jedná o dnešní úlohu švýcarské gardy, nebo o vliv Opus Dei, ať pozoruje postavení Vatikánu ve světové politice, nebo postoje Svatého stolce v ekumeně: Jürgen Erbacher shromáždil ve stručné podobě nejdůležitější odpovědi na téma Vatikán.

O autorovi

Teolog, politolog a televizní žurnalista (ZDF) Jürgen Erbacher žil dlouho jako odborník na Vatikán v Římě.

Jürgen Erbacher

Vatikán

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Jürgen Erbacher
VATIKÁN

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 4761. publikaci

Z německého originálu *Vatikan, Wissen was stimmt* (ISBN 978-3-451-05985-8), vydaného nakladatelstvím Verlag Herder GmbH, Freiburg, v roce 2008, přeložila Anna Fejgllová.

Odpovědný redaktor Zdeněk Kubín
Sazba a zlom Radek Vokál
Počet stran 88
Vydání 1., 2012

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

Jürgen Erbacher, Vatikan. *Wissen was stimmt* © 2008 Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau
Cover Layout: R.M.E Roland Eschlbeck
Czech edition © Grada Publishing, a.s., 2012
Cover Photo © fotobanka Allphoto

ISBN 978-80-247-3911-3

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-7967-6 (ve formátu PDF)
ISBN 978-80-247-7968-3 (ve formátu EPUB)

Obsah

1. ÚVOD	7
2. DĚJINY	9
»Prvním papežem byl Petr«	
Vývoj papežského úřadu	9
»Vatikán je nejstarší stát světa«	
Dějiny vatikánského státu	14
3. ORGANIZACE	18
»Vatikán a Svatý stolec jsou jedno a totéž«	
Organizace vatikánského státu	18
»Svatý stolec je správní moloch«	
Organizace kurie	24
»Ve Vatikánu nemají laici žádnou moc«	
Úloha laiků v centru katolické církve	34
»Ve Vatikánu vládne Opus Dei (Prelatura Svatého kříže a Opus Dei)«	
Vatikán mezi internacionalizací a zájmovými skupinkami	37
»Švýcarská garda je pouhá folklorní skupina«	
Bezpečnost ve Vatikánu	42
»Svatý stolec je nejbohatší instituce světa«	
Vatikánské finance	48

4. PAPEŽ	52
»Papež si může dělat, co chce«	
Jak se papež rozhoduje	52
»Papež nemůže rezignovat«	
Co se děje, když je církev bez papeže	58
»Papež žije v izolaci«	
Všední den v Apoštolském paláci	65
5. CELOSVĚTOVÝ HRÁČ	68
»Vatikán je obrovská překážka ekumenického hnutí«	
Jak Svätý stolec hledá jednotu křesťanů	68
Papež si přeje »Boží obci«	
Jak dělá Vatikán politiku	73
»Vatikán zastírá svou temnou minulost«	
Jak zachází Vatikán se svými archivy	78
PŘÍLOHA	83
Slovník	83
Výběr z literatury	86
Plán Vatikánu	88

Úvod

Vatikán fascinuje lidi už celá staletí. Přes tlusté zdi pronikne ven jen máloco, což ho činí pro mnohé tajuplnějším. Zájem ještě vzrostl od doby, kdy se stal papežem Němec. Benedikt XVI., hlava 1,1 miliardy katolíků, sídlí v nádherném renesančním paláci a řídí dějiny nejstaršího celosvětového hráče. Ačkoli je vrchním představitelem nejmenšího státu na světě, má celosvětový vliv. Mnozí v něm vidí jednoho z nejmocnějších mužů – a to bez jediné vojenské divize. Zato má k dispozici správní aparát: římskou kurii.

Nejstarší
celosvětový hráč

Při pohledu zvenku je konkrétní fungování centrály katolické církve a trpasličího státu Vatikán jen ztěží pochopitelné. Práce se odbyvá za zavřenými dveřmi, kardinálové a preláti jsou mlčenliví – chování, které často vede k divokým spekulacím a které je živnou půdou pro dobrodružné řeči. Předkládaná kniha nahlíží za kulisy Vatikánu, odstraňuje falešné představy a zprostředkovává pohled na běžný provoz a život kurie a papeže. Kdo má ve Vatikánu rozhodující slovo? Patří papež k nejbohatším mužům světa? Může si dělat, co se mu zlíbí? Je švýcarská garda pouhá folklorní skupina, nebo moderní bezpečnostní sbor?

Církev je stará 2 000 let. Dějiny jsou důležitým klíčem k pochopení tajemství Vatikánu. Proto se na začátku nachází krátký přehled vývoje papežského úřadu a světského panování hlavy církve. Ve druhé části je osvětlena z různé perspektivy organizace vatikánského státu a kurie, stejně jako i lidí, kteří tam pracují. Všechny nitky se sbíhají u papeže – je pozemskou hlavou katolické církve a suverénem vatikánského státu.

Ve třetí části se hovoří o tom, jak papež činí rozhodnutí, jak vypadá jeho běžný den a jak se vůbec dostane na tuto pozici. Následně jsou rozvedeny některé zvláštní otázky. Vedle úlohy Svatého stolce v ekumenickém hnutí se jedná o politické ambice papeže a otázku, zdali tajný vatikánský archiv je doopravdy tajný.

Dějiny

»Prvním papežem byl Petr«

Vývoj papežského úřadu

Benedikt XVI. je 264. následovníkem apoštola Petra, ale přísně vzato není 265. papežem. Papežský úřad, jak existuje dnes, je výsledkem staletí trvajících vývojového procesu. Není ještě ukončen. Benedikt XVI. s ohledem na ekumenické hnutí vyzval ke zvážení, jak vykonávat papežský úřad, aby už nebyl překážkou jednoty křesťanských církví.

V mnoha knihách o papežství naleznete seznam papežů – počínaje svatým Petrem až po úřadujícího pontifexe Benedikta XVI. Podobně najdou návštěvníci římské baziliky Svatého Pavla za hradbami v bočních lodích mozaikové medailonky s podobiznami 264 následníků apoštola. Na tyto seznamy je nutno pohlížet s rezervou, zejména co se týče doby až do poloviny 2. století. Nejstarší známý seznam biskupů pro Řím sestavil Irenej z Lyonu ke konci 2. století.

Počátky papežského úřadu

Římská obec měla jako všechny raně křesťanské obce až do poloviny 2. století kolegiální vedení. Konala se shromáždění obce, jemuž mohly předsedat různé osoby. Ne vždy to musel být biskup (episkopos), vedení mohl převzít také presbyter a diakon. Teprve postupně se vyvinulo vedení obce až k monoepiskopální struktuře, tedy k řízení biskupem. Mělo to různé důvody. Jednak už v kolegiální struktuře býval často mluvčí, jehož funkce se upevňovala, jednak bylo potřeba kvůli různ-

Raná církev

ným zavádějícím směrům v učení (např. montanismus) mít v obci úřad, který vykládal víru autenticky. Což zaručoval zejména biskup, jelikož už ve staré církvi panoval názor, že biskup je následníkem apoštolů, tzv. »apoštolské posloupnosti (sukcese)«, a tím se vyznačuje zvláštní autoritou.

Montanismus: starokřesťanské hnutí ve 2. století, které věřilo, že přijímá zvěstování Svatého ducha.

Komunitní charakter

Co se týče vzájemného poměru obcí, tak raná církev byla decentralizovaná. Vedle sebe existovaly rovnoprávné a samostatné místní církve. Větší problémy se řešily na regionálních synodech. Biskupové nesli společnou odpovědnost za celou církev. Mluví se také o komunitním charakteru celé církve. Řím byl tedy jedno z mnoha dalších biskupských měst, přednostní postavení před všemi ostatními se vytvořilo teprve postupně.

Zvláštní postavení

Říma

Až do poloviny 2. století se oddělovala od ostatních biskupských sídel hlavně ta, která se vztahovala k nějakému apoštolu. Jeruzalém, Alexandria, Antiochie a Řím tak získaly určité zvláštní postavení. V důležitých otázkách se obracejí biskupové o radu na ty obce, které vzhledem ke svému apoštolskému založení požívají pověsti, že obzvláště zachovávají tradici. Při takovém vyhranění apoštolských církví připadlo Římu zvláštní postavení, neboť to byla jediná apoštolská církev na západě, kdežto na východě byly tři, později s Konstantinopolem dokonce čtyři. Řím se odvolával přitom na dva apoštoly. Podle tradice tam byl jak Petr, tak Pavel. Nebyli sice zakladateli obce, ale jejich přítomnost se postupně udávala jako stále silnější důvod pro zvláštní autoritu římského biskupského stolce. Misionizace severní Afriky, Galie a dalších evropských území vycházela z Říma. Nově vznikající diecéze se vztahovaly k obci starého hlavního města říše. V Římě samotném vzniklo po přeložení hlavního města říše

do Konstantinopolu v roce 330 mocenské vakuum, které vyplnil římský biskup.

Paralelně k tomu se do 5. století, až do funkčního období Lva Velkého (440–461), vyvíjelo teologické zdůvodnění přednostního postavení římského biskupa. Sám Kristus vyzvedl Petra jako Prvního mezi apoštoly, proto tedy titul kníže apoštolů. Toto výjimečné postavení pokračuje nyní v římském biskupovi coby Petrově nástupci. Římskému biskupovi se však nepodařilo prosadit nároky svého primátu, které se plně dotvořily koncem 4. století, také u východních obcí. Dokonce i na Západě trvalo ještě staletí, než se teorie papežského primátu prosadila v praxi.

První z apoštolů

Podkladem pro výklad, že Petr byl prvním apoštolem, je jedno místo v Matoušově evangeliu. Ježíš tam říká Petrovi: »A já ti pravím, že ty jsi Petr; a na té skále zbuduji svou církev a brány pekla ji nepřemohou. Dám ti klíče království nebeského, a co odmítneš na zemi, bude odmítnuto v nebi, a co přijmeš na zemi, bude přijato v nebi.« (Mt, 16,18)

Ve druhé polovině 4. století se poprvé objevil pojem papež (řecky *πάππας*; latinsky papa – otec) jako označení římského biskupa. Titul se používal původně v řecké oblasti pro opaty a biskupy. Od 5. století ho používá na Západě už jen římský biskup a na Východě patriarchové. Od Řehoře Velikého (590–604) se používá jako výlučné označení úřadu římského biskupa. Pouze koptská církev si ponechává titul papeže pro svého nejvyššího představitele. Oddělila se od latinské církve už po koncilu v Chalcedonu v roce 451 kvůli teologickým rozdílům. V 11. století se ujalo označení instituce »papežství«.

Římský biskup
jako papež

Ve středověku se dostává papežství do neklidných vod. O obsazení Cathedra Petri soupeří římské šlechtické rody. Králové

Papežský úřad
ve středověku

a císaři usilují o získání vlivu na církve. Do tohoto období patří spor o investituru v 11. století a bulla Unam Sanctam, s níž se Bonifác VIII. v roce 1302 snažil prosadit papežskou univerzální moc i ve světských záležitostech, patří tam i vyhnání v Avignonu a následné papežské schizma. Od roku 1309 do 1377 sídlili papežové v jihofrancouzském Avignonu, kde se nacházeli pod vlivem francouzských králů. Řehoř XI. na naléhání svaté Kateřiny přesídlil ze Sieny opět do Říma a po jeho smrti v roce 1378 došlo v kurii ke sporu. Francouzští kardinálové neuznali volbu Urbana VI. a v Avignonu zvolili protipapeže Klementa VII. Teprve na koncilu v Kostnici v roce 1417 byl spor urovnán.

Spor o investituru: spor mezi světskou a církevní svrchovaností o dosazování kněží.

Reformace
a osvícenství

Na počátku novověku bylo papežství spojeno s novým bolestným konfliktem. Za reformace ztratila katolická církev od konce roku 1517 velkou část vlivu v severní, střední a východní Evropě. Protireformací se římské církvi podařilo posílit hierarchii, avšak mocenské ztráty to nevyrovnilo. Nejméně od osvícenství v 17. a 18. století se papežský vliv stále zmenšoval také v katolických zemích. Když se církevní stát zmenšil ještě více a po vpádu italských jednotek do Říma v roce 1870 zcela zmizel z mapy světa, vypadalo to, že je s papežským státem konec, že přišel o veškerý politický význam. Avšak pod tlakem mizející vnější moci se církve posilovala zevnitř. Vrcholem byla v roce 1870 formulace o primátu jurisdikce a neomylnosti papeže na I. vatikánském koncilu.

Založení státu
Vatikán

Nezávislost papeže učinily opět fyzicky viditelnou lateránské dohody a vznik vatikánského státu v roce 1929. Rychle se obnovila jeho politická moc, která ale nespočívala v divizích, nýbrž v morální autoritě. Druhý vatikánský koncil potvrdil výsadní postavení papeže jako nejvyššího učitele a pastýře církve, váže ho ale na kolegium biskupů, kteří spolu s papežem disponují stejnou výjimečnou mocí neomylnosti a primátu.

Papež v sobě spojuje hned osm titulů. Je římský biskup, zástupce Ježíše Krista, následník apoštolského knížete a nejvyšší biskup (pontifex) univerzální církve. Je italský primas, arcibiskup a metropolita římské církevní provincie a suverénní panovník Vatikánského městského státu. A konečně je služebníkem služebníků božích. Tento titul se odvozuje od Řehoře Velikého a je použit v mnoha papežských dokumentech.

Papež Benedikt XVI. odložil k překvapení mnohých v roce 2006 titul patriarcha západu, který nosil římský biskup tradičně od 7. století. Oficiálně to bylo zdůvodněno jako ekumenické gesto; ale právě ortodoxní církve kritizovaly tento čin, který měl zejména dva důvody: jednak přihlíží k vývoji katolické církve, která už nepůsobí pouze v tradičních evropských zemích, nýbrž v současné době velmi sílí zejména mimo jejich hranice, jednak se tak Benedikt XVI. snaží zdůraznit univerzální církevní nárok svého úřadu. Usiluje o to, aby papežský úřad uznaly i jiné křesťanské církve. Když papež odložil titul patriarcha západu, byly oficiálně přejmenovány čtyři patriarchální baziliky v Římě na papežské baziliky: San Giovanni v Lateránu, bazilika svatého Petra, svatého Pavla za hradbami a Santa Maria Maggiore.

»Vatikán je nejstarší stát světa«

Dějiny vatikánského státu

Vznik Vatikánu

Vatikánský stát, jak ho známe dnes, existuje teprve od roku 1929. Lidově se sice označuje jako církevní stát; přísně vzato se však jedná o teritorium o měnící se rozloze ve střední Itálii a jižní Francii, které od 8. století až do 19. století učinilo z papežů světské panovníky. Církevní stát zaniká, když italské jednotky obsadily v roce 1870 Řím. Lateránské dohody z roku 1929 umožnily vznik nového mezinárodněprávního subjektu: Vatikánského městského státu.

Vatikán je název pahorku (*mons vaticanus*) na pravém břehu Tibery v Římě. Od 2. století je tam uctíván Petrův hrob. Měl zahynout mučednickou smrtí v amfiteátru, který nechal zřídit císař Nero na svahu pahorku. Konstantin vybudoval nad tímto místem baziliku, kterou v 16. století nahradil dnešní chrám svatého Petra. Když ve středověku putovalo k Petrově hrobu stále více věřících, vznikl kolem původní Konstantinovy baziliky velký počet kostelů a hospiců pro poutníky. Lev IV. (847–853) dal postavit kolem prostoru označovaného jako Borgo městskou zeď, aby ho chránil před Saracény. Borgo má od té doby také název Città Leonina. Papežové však nebydleli zde, nýbrž v paláci u lateránské baziliky, která je dodnes vlastním biskupským kostelem římského biskupa. Při Konstantinově bazilice svatého Petra vznikly v 10. století první reprezentační budovy pro papeže. V další době se stále rozšiřovaly. Na konci 12. století pobýval Inocenc III. (1198–1216) jako první papež delší dobu ve Vatikánu, neboť lateránský palác už nebyl dost bezpečný. Po návratu z Avignonu a papežském schizmatu přenesli papežové v polovině 15. století svou rezidenci do Vatikánu natrvalo. V důsledku toho se přestěhovaly i velké části kurie. Nastala živá budova-

telská činnost, jelikož prostory byly příliš malé a nedostatečně reprezentativní. Za papeže Julia II. začala stavba nového chrámu svatého Petra. Vystavením antických uměleckých děl – například sochy Apolóna a sousoší Laokoona – založil papežskou uměleckou sbírku, která se v 18. století oficiálně mění na Vatikánská muzea.

Paralelně k tomu rozkvétal a upadal církevní stát. Když císař Konstantin milánským ediktem v roce 313 legalizoval křesťanství, stala se církev díky císařským a šlechtickým darům jedním z největších majitelů půdy na italském poloostrově. V 6. století byla tato půda nazvána *Patrimonium Petri* (v okolí Říma, v jižní Itálii, jižní Galii, na Sicílii, Sardinii, Korsice atd.) a stala se zárodkem církevního státu, který založil v 8. století Karel Veliký. Po císařské korunovaci podřídil větší část pozemků náležících k *Patrimoniu Petri* papeži. Začaly se psát dějiny plné zvratů, církevní stát zažíval vzestupy a pády v bojích králů, císařů a římské šlechty o vliv, až nakonec Napoleon v roce 1809 oznámil zrušení daru Karla Velikého a včlenil církevní stát do Italského království. Vídeňský kongres ho v roce 1815 sice obnovil jako samostatný stát, avšak vpád italských jednotek do Říma 20. září 1870 definitivně zpečetil konec církevního státu. Papež byl ve Vatikánu »zajat«.

»Patrimonium Petri«

Téměř půl století zůstávala takzvaná římská otázka nevyřešena. Nově vzniklý italský stát sice přiznal papeži v zákoně o zárukách z roku 1871 malé území, které je do značné míry identické s dnešním vatikánským státem, avšak neexistovala mezinárodně uznaná právní úmluva. V roce 1919 konečně byla zahájena oficiální jednání mezi Itálií a Svatým stolcem, která byla úspěšně ukončena podpisem lateránských dohod 11. února 1929. Ty se skládají ze tří částí: ze státní smlouvy, kterou vzniká Vatikánský městský stát jako nezávislý subjekt mezinárodního práva; z konkordátu, jenž upravuje vztahy mezi státem a církví v Itálii; a finanční dohody, kterou se zavazuje Itálie Svatému stolci vyplatit odškodné 750 milionů lir

Lateránské dohody

v hotovosti a miliardu lir ve státních dluhopisech. Za italskou stranu podepsal dohody Benito Mussolini.

Území vatikánského státu

Vatikánský stát zabírá zhruba území, které obklopuje leonská hradba. Patří tam také Svatopetrské náměstí, hranici tvoří spojnice mezi oběma konci kolonády. K vatikánskému státu patří mimo území na vatikánském pahorku o velikosti 0,44 ha ještě početná exteritoriální území. Jejich rozloha je větší než Vatikán samotný a v posledních desetiletích se stále zvětšovala. Kromě jiného k nim patří papežské baziliky: San Giovanni v Lateránu, chrám svatého Pavla za hradbami a Santa Maria Maggiore, jakož i Palazzo della Cancellaria, kde sídlí soudy Svatého stolce, Palazzo San Callisto ve čtvrti Trastevere, v němž je rovněž umístěna řada úřadů kurie a velké části pahorku Gianicolo s generalátem Ježíšova řádu a papežské (misijní) univerzity Urbaniana. Největší exteritoriální území o 0,55 ha je papežská letní rezidence v Castel Gandolfo.

Zajímavé je, že i palác Kongregace nauky víry nestojí ve vlastním vatikánském státu, ale na exteritoriálním území. To platí i pro Campo Santo Teutonovo, nejstarší německou národní nadaci v Římě (založena v roce 1450). Komplex budov s přílehlým hřbitovem ve stínu chrámu svatého Petra je sídlem arcibitrstva bolestné Matky boží Němců a Flámů, jakož i sídlo kněžského kolegia a Římského institutu Görresovy společnosti (Görres-Gesellschaft).

Jedna budova, která podle přílohy lateránských dohod také patří k exteritoriálním územím, dnes už neexistuje: Palazzo dei Convertendi na Piazza Scossacavalli. Nacházela se tam, kudy dnes vede široká Via della Conciliazione z Andělského hradu ke Svatopetrskému náměstí. Až do roku 1936 zde byla hustá zástavba jen několik metrů od Svatopetrského náměstí. Mussolini však chtěl dopřát jednomu z »největších